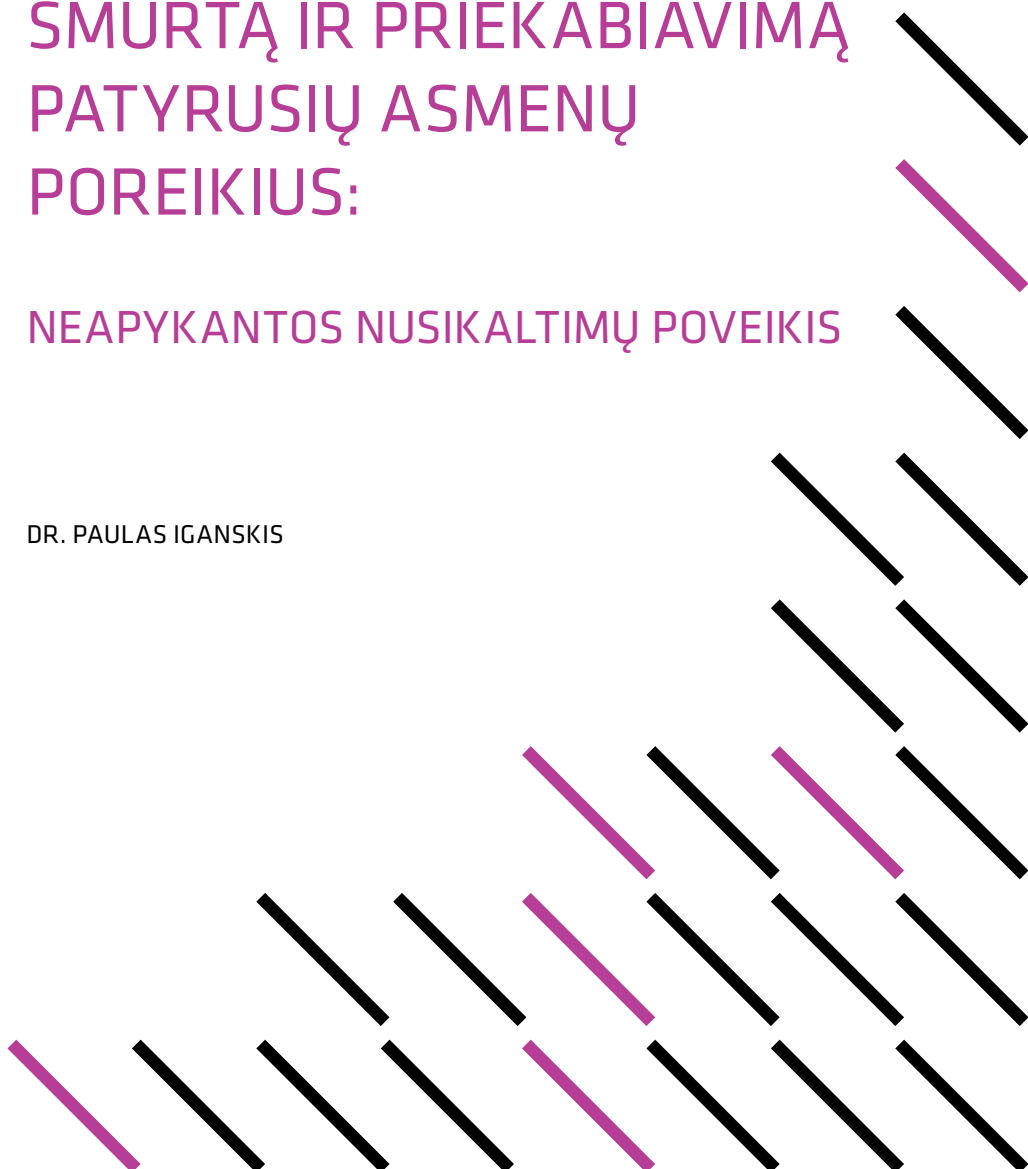

SUPRASTI HOMOFOBINĮ, BIFOBINĮ AR TRANSFOBINĮ SMURTĄ IR PRIEKABIAVIMĄ PATYRUSIŲ ASMENŲ POREIKIUS:

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ POVEIKIS

DR. PAULAS IGANSKIS

SUPRASTI HOMOFOBINĮ,
BIFOBINĮ AR
TRANSFOBINĮ SMURTĄ
IR PRIEKABIAVIMĄ
PATYRUSIŲ ASMENŲ
POREIKIUS

SUPRASTI HOMOFOBINĮ, BIFOBINĮ AR TRANSFOBINĮ SMURTĄ IR PRIEKABIAVIMĄ PATYRUSIŲ ASMENŲ POREIKIUS:

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ POVEIKIS

DR. PAULAS IGANSKIS
(LANKASTERIO UNIVERSITETAS, JUNG TINĖ KARALYSTĖ)

Nacionalinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT*) asmenų
asociacija, 2017

Suprasti homofobinį, bifobinį ar transfobinį smurtą ir priekabiavimą patyrusių asmenų poreikius: neapykantos nusikaltimų poveikis

Autorius:

Dr. Paulas Iganskis (Lankasterio Universitetas, Jungtinė Karalystė)

Šis leidinys parengtas įgyvendinant Europos Komisijos (EK) Pagrindinių teisių ir pilietybės programos lėšomis finansuojamą projektą „Nuo homofobinių ir transfobinių neapykantos nusikaltimų nukentėjusių asmenų poreikių pritaikymas – teisėsaugos institucijų kompetencijų kėlimas“ (angl. *„Accommodating the needs of the victims of homophobic and transphobic hate crimes – raising the competences of law-enforcement institutions“*) (sutarties Nr. JUST/2013/FAC/AG/6163)

Šis leidinys parengtas įgyvendinant Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) Valstybės departamento lėšomis finansuojamą projektą „#NOH8LT: Efektyvaus atsako neapykantos nusikaltimams seksualinės orientacijos pagrindu plėtojimas“ (angl. *„#NOH8LT: Developing Effective Response to LGBT* Hate Crimes“*) (sutarties Nr. S-LH500-15-GR-066).

Už indėlį rengiant šį leidinį asociacija LGL dėkoja: Virginijai Prasmickaitei, Eduardui Platovui, Eglei Kuktoraitei ir tarptautiniams partneriams, siekiantiems efektyvių pokyčių nepageidaujamo neapykantos nusikaltimų reiškinių srityje.

Šis leidinys buvo rengiamas siekiant išvengti bet kokių netikslumų, tačiau ateityje galimi teksto papildymai ar korekcijos. Savo komentarus ir pasiūlymus siųskite adresu office@gay.lt.

Nei Europos Komisija (EK), nei Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) Valstybės departamentas, nei jų atstovai negali būti laikomi atsakingais už šiame leidinyje esančios informacijos panaudojimą.

Leidinio dizainas: Artur Gąsieniec, pracownia@pandidot.pl

Turinys

ĮŽANGA	7
1 DALIS: HOMOFOBINIO, BIFOBINIO IR TRANSFOBINIO SMURTO IR PRIEKABIAVIMO PATIRTYS	13
2 DALIS: NUO NEAPYKANTA MOTYVUOTŲ INCIDENTŲ NUKENTĖJUSIŲ ASMENŲ SPECIFINIAI POREIKIAI	23
3 DALIS: KRIMINALINĖS JUSTICIJOS ATSAKAS Į HOMOFOBINIUS, BIFOBINIUS IR TRANSFOBINIUS NUSIKALTIMUS	27
IŠVADOS	37

Įžanga

2015 m. penkiose Europos Sąjungos valstybėse (Kroatijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Lietuvoje ir Vengrijoje) atliktas tyrimas apie homofobinius ir transfobinius nusikaltimus. Anksčiau ES Pagrindinių teisių agentūros (PTA) atliktų tyrimų duomenimis nustatyta, kad, LGBT (lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai) asmenys, gyvenantys minėtose valstybėse narėse, lyginant su ES vidurkiu, dėl savo seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, lyties raiškos¹ dažniau rizikuoja patirti smurtą, fizinį ar žodinį priekabiavimą. „Stabdyk neapykantą“ kampanijos metu sukurtas partnerystės tinklas, sudarytas iš NVO, kurios veikia penkiose anksčiau minėtose valstybėse narėse². Pagrindinis projekto partneris – NVO iš Lenkijos „Kampanija prieš homofobiją“. Projektas finansuotas Europos Komisijos Pagrindinių teisių ir pilietybės programos lėšomis. Ši studija parengta ir atlikta Varšuvos universiteto tyrimų centro.³

Tyrimas susidėjo iš dviejų dalių – internetinės apklausos, kurioje viso dalyvavo 1818 vyresnių nei 18 metų amžiaus respondentų ir pusiau-struktūruotų interviu su asmenimis, kurie per pastaruosius penkerius metus yra patyrę homofobinį ir transfobinį smurtą ar priekabiavimą bei apie tokį įvykį yra pranešę policijai. Viso atlikta 50 išsamių interviu, 30 iš jų – Lenkijoje, likę padalinti po lygiai projekte daly-

1 Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros, ES LGBT tyrimas. Pagrindiniai rezultatai, psl. 60 http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-eu-lgbt-survey-main-results_tk3113640enc_1.pdf

2 Zagreb Pride (Kroatija), Háttér Társaság (Vengrija), MOZAIKA (Latvija), LGL (Lietuva) ir Campaign Against Homophobia (Lenkija).

3 <http://cbu.psychologia.pl/en/intro/>

vaujančiose valstybėse (Lietuvoje viso atlikti 5 išsamūs interviu). Su tyrimo ataskaita galima susipažinti projekto internetinėje svetainėje www.hatenomore.net.

Apklausoje dalyvavę LGBTQI (lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai, *queer* ir interseksualūs) asmenys, gyvenantys ar besilankantys Lietuvoje, buvo kviečiami atsakyti į klausimus apie neapykantos nusikaltimus seksualinės orientacijos ir (ar) lytinės tapatybės ir lyties raiškos pagrindais. Apklausą skirta asmenims tiek patyrusiems, tiek nepatyrusiems ir (arba) pranešusiems apie neapykantos nusikaltimus dėl seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, lyties raiškos.

Šiame leidinyje pristatomos pagrindinės atlikto tyrimo išvados, susijusios su asmenų, patyrusių homofobinį, bifobinį ir transfobinį smurtą ar priekabiavimą, patirtimis. Taip pat apžvelgiamos teisėsaugos institucijų penkiose valstybėse narėse galimybės atsižvelgti į šias specifines patirtis. Tikimės, kad ši tyrimo ataskaita taps lengvai prieinamu informacijos šaltiniu aktyvistams, tarnyboms teikiančioms pagalbą nusikaltimų aukoms, politikos formuotojams, žurnalistams, baudžiamojo teisingumo institucijų atstovams ar asmenims, studijuojantiems jais tapti.

Tyrimo ataskaitos struktūra

Tyrimas šioje ataskaitoje pristatytas dvejose dalyse:

- **Pirmojoje dalyje** pristatomi rezultatai apie homofobinio ir transfobinio smurto ar priekabiavimo dažnumą, paplitimą, duomenys apie asmenis, įvykdžiusius minimas veikas, siekiant diskusijai apie nukentėjusiųjų poreikius suteikti kontekstą.
- **Antrojoje dalyje** pristatomi nukentėjusių nuo homofobinio ir transfobinio smurto ar priekabiavimo poreikiai bei baudžiamojo teisingumo institucijų atsakas į tokio pobūdžio nusikaltimus penkiose tyrime dalyvavusiose valstybėse. Taip pat pateikiamas vertinimas, kaip į aukų poreikius buvo atsižvelgta.
- Remiantis baudžiamojo teisingumo institucijų atsako į aukų poreikius vertinimu, ataskaitoje pateikiami policijos darbo trūkumai reaguojant į homofobinį ar transfobinį smurtą ir priekabiavimą. Stabdyk neapykantą studijos ataskaitoje

taip pat aptariamas aukų, kurios kreipėsi į teisėsaugos institucijas patirtys, vertinamas prokuratūros bei teismų sistemos darbas. Svarbu pabrėžti, jog tyrimo ataskaitoje aptariami baudžiamojo teisingumo institucijų darbo trūkumai gali neigiamai veikti kreipimąsi į teisėsaugos institucijas ar netgi lemti antrinę aukos viktimizaciją.

METODOLOGINĖS PASTABOS

Tyrimo dalyviai abeiose studijos dalyse dalyvavo savo iniciatyva, tad respondentų imtis nėra suformuota atsitiktiniu būdu. Ši tyrimo metodologija taikoma tokiais atvejais, kai nėra galimybių tam tikros gyventojų populiacijos atrinkti atsitiktiniu būdu. Šio tyrimo atveju – tai LGBTQ asmenys.⁴

Atsitiktinė imtis svarbi tais atvejais, kai siekiama tyrimo rezultatus naudoti darant apibendrinimus, susijusius su tyrime tiesiogiai nedalyvavusiais asmenimis, priklausančiais tai pačiai grupei. Todėl, dėl šioje studijoje naudotos neatsitiktinės respondentų imties, tyrimo rezultatai negali būti taikomi visai LGBTI populiacijai. Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, jog dėl pačio kvietimo dalyvauti tyrime formuluotės, gauti duomenys apie homofobinių ir transfobinių nusikaltimų paplitimą gali būti nevisai reprezentatyvūs visos LGBTI populiacijos atžvilgiu.

Vis dėlto, nepaisant šios studijos išvadoms taikomiems apribojimams, surinkti duomenys iš 1818 tyrimo anketą užpildžiusių ir 50 kokybinių interviu. Respondentų pasidalintos patirtys yra vertingos vertinant nuo homofobinių ar transfobinių nusikaltimų nukentėjusių poreikius ir patirtis. Ypač tokios įžvalgos vertingos vertinant baudžiamojo teisingumo institucijų darbą reaguojant į homofobinį ir transfobinį smurtą ar priekabiavimą bei atkreipiant dėmesį į problematines šių institucijų darbo sritis.

4 Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros, ES LGBT tyrimas (EU LGBT Survey). Tyrimo ataskaita, psl. 6-9, https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-technical-report_en.pdf, prieiga 2016 m. spalio mėn.

TYRIMO REZULTATŲ APŽVALGA

- Beveik trečdalis (30 proc.) respondentų iš penkių tyrime dalyvavusių valstybių bent kartą patyrė neapykanta motyvuotą išpuolį ar priekabiavimą per pastarųjų penkerių metų laikotarpį.
- Respondentai priekabiavimą patyrė dažniau nei smurtinius išpuolius. Priekabiavimo atvejų vidurkis sudaro 3.6, o neapykanta motyvuoto smurto atveju – 1(1.06).
- Translyčiai respondentai nurodė neapykantos motyvuotą smurtą ar priekabiavimą per pastaruosius penkerius metus patyrė dažniau nei kiti apklausoje dalyvavę asmenys, t. y. beveik pusė apklausoje dalyvavusių translyčių asmenų (45.2 proc.).
- Dauguma rimčiausių incidentų, apie kuriuos nukentėję asmenys pranešė teisėsaugos institucijoms, yra susiję su grasinimais ir kitomis žodinės agresijos formomis.
- Fizinio smurto atvejai pasitaikė rečiau ir sudarė apie trečdalį (29 proc.) respondentų nurodytų incidentų.
- Trečdalis (34 proc.) visų neapykanta motyvuotų smurto ir (ar) priekabiavimo atvejų įvyko viešose vietose – gatvėse, parkuose ar automobilių stovėjimo aikštelėse.
- Kiti užfiksuoti incidentai įvyko mokyklos, kolegijos ar universiteto teritorijoje, viešajame transporte, namuose.
- Apklausoje dalyvavę homofobinį, bifobinį ir transfobinį smurtą ir (ar) priekabiavimą patyrę respondentai traumuojančias patirtis nurodė kaip vieną pagrindinių veiksnių, turėjusių įtakos sumažėjusiam pasitikėjimui aplinkiniais, prastai savijautai, menkesniam saugumo jausmui, lyginant su tais respondентаis, kurie tokių incidentų nepatyrė.
- Asmenims, patyrusiems neapykanta motyvuotą smurto ir (ar) priekabiavimo atvejį, būdingi panašūs poreikiai kaip ir kitokios formos traumavimą patyrusiems asmenims. Kita vertus, pastebimi ypatumai, kylantys būtent iš neapykanta motyvuotų išpuolių specifikos.
- Traumavimas neapykantos nusikaltimų atveju, lyginant su kitais nusikaltimais, pasireiškia tuo, kad nukentėjęs asmuo jaučia, jog išpuolis yra nukreiptas prieš jo tapatybę.

- Tik įsisąmoninus, kokią poveikį homofobiniai, bifobiniai ir transfobiniai neapykantos nusikaltimai turi nuo jų nukentėjusiems asmenims, ir įvardijant iš šių aplinkybių kylančius specifinius aukų poreikius, galima planuoti ir įgyvendinti atitinkamas paramos aukoms priemonės.
- 1 iš 7 (13.5 proc.) penkiose valstybėse vykusioje apklausoje dalyvavusių respondentų, kurie per pastarųjų penkerių metų laikotarpį patyrė homofobinį, bifobinį ir transfobinį išpuolį, apie šį įvykį pranešė teisėsaugos institucijoms.
- Tyrimo metu atskleisti šie pagrindiniai teisėsaugos institucijų darbo trūkumai reaguojant ir (ar) tiriant homofobinius, bifobinius ir transfobinius neapykantos nusikaltimus:
 - atsisakymas atvykti į nusikaltimo vietą;
 - nukentėjusio asmens atkalbinėjimas pateikti skundą;
 - patirto incidento nuvertinimas;
 - nepakankamos policijos pareigūnų žinios apie homofobiją, bifobiją ir transfobiją;
 - policijos pareigūnų atvirai demonstruojamas neigiamas požiūris į aukos seksualinę orientaciją ir (ar) lytinę tapatybę;
 - policijos pareigūnų neveikimas stebint priekabiavimo atvejus.
- Tik dešimt iš trisdešimt aštuonių apie homofobinį, bifobinį ar transfobinį incidentą policijai pranešusių respondentų vėliau taip pat kontaktavo su prokuratūra, kurios darbo vertinimas teigiamai arba neigiamai pasiskirstė maždaug po lygiai.
- Tik dešimties iš trisdešimt aštuonių apie homofobinį, bifobinį ar transfobinį incidentą policijai pranešusių respondentų bylos pasiekė teismą, iš kurių tik šeši dalyvavo tolimesniame bylos nagrinėjimo procese. Lyginant su policijos ir prokuratūros darbu, pareiškėjai teismų darbą įvertino palankiausiai.

1 DALIS: HOMOFOBINIO, BIFOBINIO IR TRANSFOBINIO SMURTO IR PRIEKABIIVIMO PATIRTYS

Apklauso dalyviai pirmiausia buvo prašomi apibūdinti neapykantos motyvuotų nusikaltimų ar priekabiavimo patirtis, kurios padėtų nustatyti:

- tokių nusikaltimų paplitimą tarp apklausoje dalyvavusių respondentų;
- padėtų atskleisti sociodemografinius rizikos tapti auka faktorius;
- nustatyti kaltininko charakteristikas.

Pagrindiniai duomenys

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ PAPLITIMAS

- Beveik trečdalis (30 proc.) visų apklausoje dalyvavusių respondentų nurodė per pastarųjų penkerių metų laikotarpį patyrę bent vieną neapykanta motyvuotą incidentą.
- Respondentai nurodė neapykanta motyvuotą priekabiavimą patyrę dažniau nei neapykanta motyvuotą smurtą.

RIZIKOS TAPTI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMO AUKA VEIKSNIAI

- Apklausoje dalyvavę translyčiai respondentai neapykanta motyvuotą smurtą ar priekabiavimą per pastarųjų penkerių metų laikotarpį vidutiniškai patyrė pusantro karto dažniau, lyginant su kitais apklausoje dalyvavusiais LGB asmenimis.
- Biseksualios moterys su neapykanta motyvuotu seksualiniu smurtu ar tokio pobūdžio grasinimais susidūrė dažniau.

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS ĮVYKDŽIUSIŲ KALTININKŲ CHARAKTERISTIKOS

- Vertinant tyrime dalyvavusių respondentų patirtis, nustatyta, jog didžiąją daugumą neapykanta motyvuotų incidentų įvykdė heteroseksualūs vyrai, kurie dažniausiai veikė grupėmis.
- Apklausoje dalyvavę respondentai iš Vengrijos nurodė, kad dažniausiai būdavo užpuolami asmenų, priklausančių ekstremistinėms grupuotėms.
- Biseksualūs vyrai nurodė, jog dažniausiai būdavo užpuolami asmenų, priklausančių futbolo sirgalių grupuotėms.
- Respondentai, gyvenantys mažesniuose miesteliuose ar kaimo vietovėse, dažniau nurodė užpuoliką (-us) pažinoję asmeniškai. Ši grupė, lyginant su didmiesčių gyventojais, taip pat nurodė priekabiavimą ar agresiją kur kas dažniau patyrę mokyklose ar kitose mokymo įstaigose.

ASMENYS, KURIE PRANEŠĖ APIE HOMOFOBINĮ, BIFOBINĮ AR TRANSFOBINĮ NEAPYKANTOS NUSIKALTIMĄ

Beveik trečdalis (30 proc.) visų apklausoje dalyvavusių respondentų nurodė, kad per pastarųjų penkerių metų laikotarpį yra bent kartą patyrę priekabiavimą, fizinę ar seksualinę prievartą, grąsinimus susidoroti dėl jų esamos ar numanomos seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės ir (ar) lyties raiškos.

- Beveik pusė (45 proc.) visų apklausoje dalyvavusių translyčių respondentų per pastarųjų penkerių metų laikotarpį bent kartą pranešė apie neapykanta motyvuotą incidentą kompetentingoms teisėsaugos institucijoms.

- Apklausoje dalyvavusios biseksualios moterys, lyginant su kitomis respondentų grupėmis, apie patirtus neapykanta motyvuotus incidentus buvo linkusios pranešti rečiau (18 proc.).
 - Vyresni respondentai apie patirtus neapykanta motyvuotus incidentus kompetentingoms teisėsaugos institucijoms taip pat buvo linkę pranešti rečiau.
 - Didesnes pajamas gaunantys respondentai apie patirtus neapykanta motyvuotus incidentus kompetentingoms teisėsaugos institucijoms taip pat buvo linkę pranešti rečiau.

NEAPYKANTA MOTYVUOTŲ INCIDENTŲ DAŽNUMAS

Iš apklausoje dalyvavusių 557 respondentų, kurie per pastarųjų penkerių metų laikotarpį bent kartą pranešė apie homofobinį, bifobinį ar transfobinį neapykantos nusikaltimą, gauti duomenys apie smurto ir (ar) priekabiavimo atvejus pasiskirstė taip:

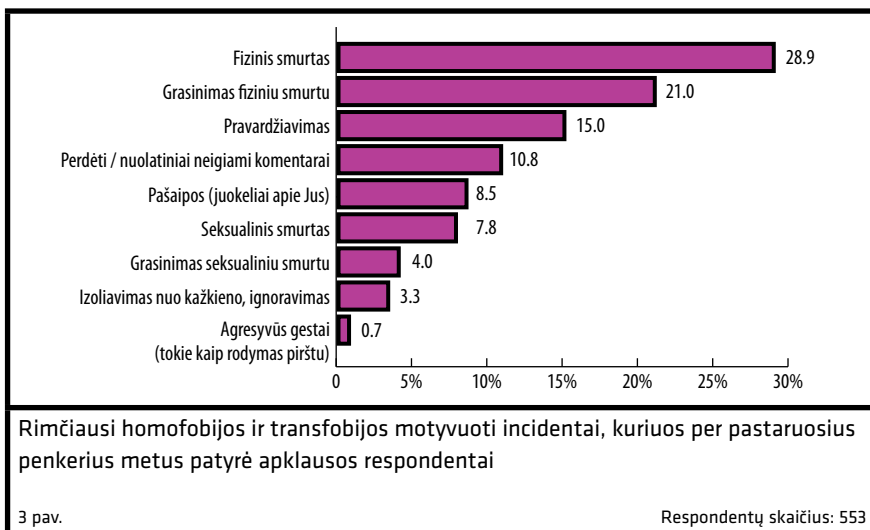
- Vidutinis užfiksuotų priekabiavimo atvejų vienam asmeniui skaičius sudarė 3.6 atvejo, o vienam asmeniui tenkančių incidentų dažnis buvo 1.06.
- Respondentai iš Lietuvos neapykanta motyvuotus incidentus nurodė patyrę dažniau nei respondentai iš kitų valstybių narių, t. y. vienam asmeniui teko 3.7 priekabiavimo atvejai ir 1.51 smurtiniai atvejai.
- Translyčiai asmenys, lyginant su kitomis apklaustųjų grupėmis, neapykanta motyvuotus incidentus patyrė dažniau.
- Lesbietės ir biseksualios moterys, lyginant su kitomis apklaustųjų grupėmis, neapykanta motyvuotus incidentus patyrė rečiau.

RIMČIAUSI NEAPYKANTA MOTYVUOTI INCIDENTAI

Apklausoje dalyvavę asmenys, kurie per pastarųjų penkerių metų laikotarpį patyrė bent vieną neapykanta motyvuotą incidentą dėl savo tariamos ar tikros seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės ir (ar) lyties raiškos, buvo paprašyti įvardyti, jų many- mu, patį rimčiausią incidentą.

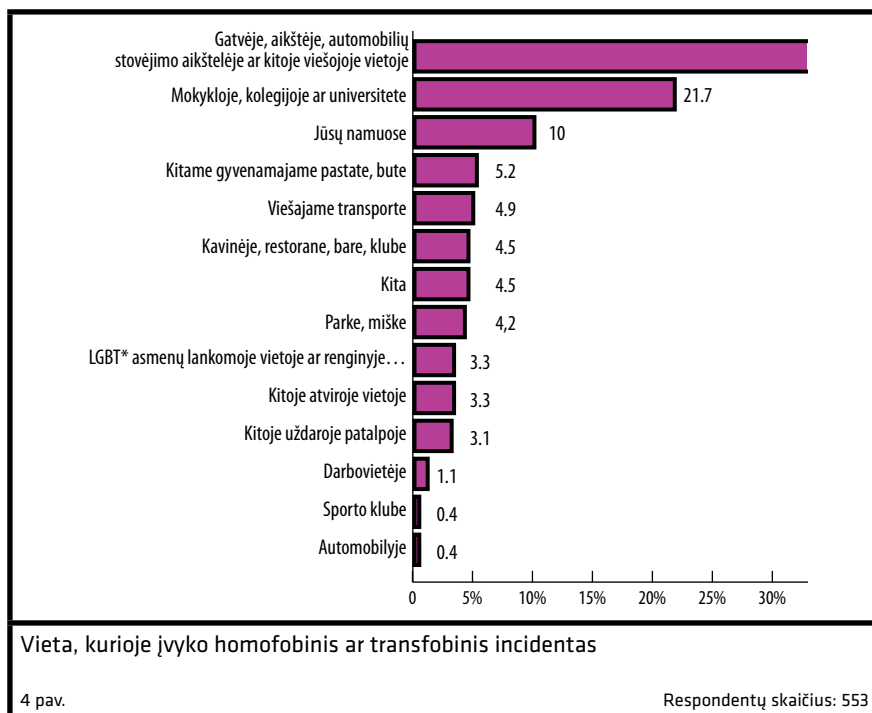
- Daugelis nurodytų incidentų buvo susiję su smurtinio pobūdžio grasinimais ir kitomis žodinės agresijos formomis.
- Fizinis smurtas, respondentų liudijimu, sudarė kiek mažiau nei trečdalį visų rimčiausių incidentų (29 proc.).

- Biseksualios apklausoje dalyvavusios moterys nurodė, jog rimčiausias neapykanta motyvuotas incidentas dažniausiai buvo susijęs su seksualiniu smurtu ar tokio pobūdžio grasinimais.

APLINKA, KURIOJE ĮVYKO NEAPYKANTA MOTYVUOTI INCIDENTAI

- Trečdalis visų neapykanta motyvuotų incidentų įvyko viešosiose erdvėse – gatvėse, miesto parkuose, aikštėse, automobilių stovėjimo aikštelėse.
- Kiti užfiksuoti neapykanta motyvuoti incidentai įvyko mokyklos, kolegijos ar universiteto teritorijoje, viešajame transporte, namuose.
- Tyrimo metu nustatyta, kad vyresnio amžiaus respondentai riziką nukentėti nuo neapykanta motyvuoto incidento viešose vietose patyrė dažniau.

Nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusių asmenų liudijimai

LESBIETĖ MOTERIS, 38, KROATIJA

Grupelė jaunuolių, tarp kurių buvo dvi merginos ir trys vaikinai, priėjo prie suoliuko parke, kur tuo metu sėdėjau su mergina. Mes buvome susikibę už rankų, todėl pradėjo mus įžeidinėti ir grasinti.

HOMOSEKSUALUS VYRAS, 22, VENGRIJA

Incidentas įvyko autobuse, draugas man ant peties padėjo galvą. Tai pamatę jaunuoliai, kurių buvo maždaug 10, pradėjo mus užgaulioti, vadinti necenzūriniais žodžiais. Visa tai truko apie 10-15 minučių, šią situaciją stebėję aplinkiniai niekaip nesikišo ir jų nesudrausmino. Iš autobuso nenorėjau išlipti, nes buvo jau vėlu ir tamsu, o kitas autobusas būtų atvykęs tik už valandos.

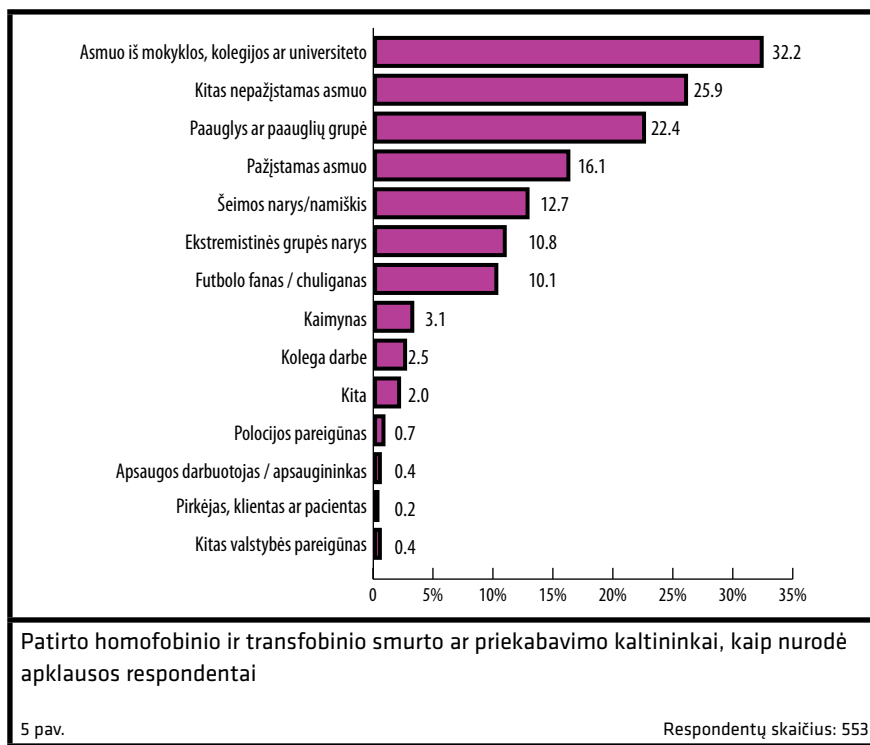
BISEKSUALI MOTERIS, 21, LIETUVA

Buvau išprievartauta, o kelis kartus tai vos nepasikartojo. Po tokios patirties pradėjau vengti rengtis itin „moteriškai“. Dabar bandau atrodyti androginiškai. Tapau pasikėsimo išprievartauti auka, nes užpuolikas mano seksualinę orientaciją palaikė seksualiai laisvu elgesiu.

ASMENŲ, ĮVYKDŽIUSIŲ NEAPYKANTA MOTYVUOTUS NUSIKALTIMUS, CHARAKTERISTIKOS

Apklausoje dalyvavę asmenys, per pastarųjų penkerių metų laikotarpį patyrę bent vieną neapykanta motyvuotą incidentą, buvo prašomi nurodyti šį incidentą sukėlusio kaltininko charakteristikas. Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad kaltininkai dažniausiai yra paprasti žmonės, o ne ekstremistinių grupuočių nariai:

- Dauguma neapykanta motyvuotų incidentų kaltininkų – vyrai (71 proc.).
- Didžioji dalis kaltininkų veikiausiai yra heteroseksualūs (88 proc.).
- Daugelis užfiksuotų incidentų įvykdyti ne po vieną, o veikiant grupėse (65 proc.). Kita vertus, Latvijoje daugelį neapykanta motyvuotų incidentų įvykdė pavieniai asmenys (88 proc.).
- Biseksualūs vyrai nurodė, kad prieš juos įvykdytus neapykanta motyvuotus incidentus dažniausiai įvykdė asmenys, priklausantys futbolo sirgalių grupuotėms (86 proc.).
- Beveik trečdalį homofobinių, bifobinių ar transfobinių išpuolių įvykdė asmenys, kurie kartu su auka mokėsi toje pačioje mokykloje (32 proc.).
- 1 iš 8 neapykanta motyvuotų incidentų įvykdytas artimoje aplinkoje, t. y. namishkiai ir (ar) šeimos nariai buvo įvardyti kaip tokio incidento kaltininkai.
- Atvejai, kai homofobinių, bifobinių ar transfobinių incidentų kaltininkais tapo teisės saugos pareigūnai, užfiksuoti itin retai.

Neapykanta motyvuotų incidentų poveikis aukai

Be akivaizdžių padarinių, tokių kaip fiziniai sužalojimai ar stresas, kuriuos sukelia neapykanta motyvuoti incidentai, daug nukentėjusių asmenų patiria ir traumavimo sukeltus socialinius ir psichologinius padarinius. Nors galima sutikti, kad bet koks smurtinis išpuolis sukelia padarinius nukentėjusio asmens sveikatai ir (ar) emociniam stabilumui, tačiau, kalbant apie neapykanta motyvuotus incidentus, psichologiniai ir socialiniai padariniai aukai gali būti didesni.⁵

Neapykanta motyvuotų incidentų poveikis ne kiekvienam nukentėjusiam asmeniui sukelia vienodus padarinius ar išgyvenimus. Kaip ir kitų nusikaltimų atve-

⁵ Herek, G. M., Gillis, J. R., & Cogan, J. C. (1999), 'Psychological sequelae of hate crime victimization among lesbian, gay, and bisexual adults', *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 67: 945–951; McDevitt, J., Balboni, J., Garcia, L., and Gu, J. (2001), 'Consequences for Victims: A Comparison of Bias and Non-Bias Motivated Assaults', *American Behavioral Scientist*, 45/4: 697–713.

jais, skirtingus žmones traumavimas veikia skirtingai⁶, tačiau darytina išvada, kad vidutiniškai neapykantos nusikaltimų sukelta viktimizacija, vertinant psichosocialinius ir emocinius padarinius, daro didesnę žalą.

Neapykantos nusikaltimų aukos nurodo tokius sunkumus, su kuriais susidūrė po įvykio:

- Sunkumai darbe ar mokymo įstaigoje.
- Su asmeniniais santykiais susiję sunkumai šeimoje ar draugų rate – sumažėjęs pasitikėjimas aplinkiniais, dažnesni ginčai ir konfliktai, nutolimas nuo artimų žmonių ir pan.
- Užsitęsusi emocinė įtampa – polinkis į depresiją, atsiribojimas, nerimas, nervingumas, sumažėjęs pasitikėjimas savimi, pyktis, sutrikęs miegas, koncentracijos sutrikimas, padidėjęs baimės ir nesaugumo jausmas.
- Psichosomatiniai simptomai – galvos skausmai, sutrikusi žarnyno veikla, valgymo įpročių pasikeitimas, nuovargio jausmas, pakilęs kraujospūdis, raumenų įtampa, nugaros skausmai.

HOMOFOBINIŲ, BIFOBINIŲ IR TRANSFOBINIŲ NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ PADARINIAI: „STABDYK NEAPYKANTĄ“ TYRIME NAUDOTOS MATAVIMO KATEGORIJOS

Tyrime naudotos tokios matavimo kategorijos, skirtos įvertinti traumavimo padarinius aukos socialinei ir psichologinei būsenai:

- **Atsiskleidimo aplinkiniams (atvirumo) lygis:** tyrime dalyvavę respondentai buvo paprašyti nurodyti, kokia apimtimi apie savo seksualinę orientaciją, lytinę tapatybę ir (ar) lyties raišką yra atviri skirtingoms aplinkinių grupėms, t. y. draugams, šeimos nariams, bendradarbiams, kaimynams, bendramoksliams, medicinos darbuotojams, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjams, užsakovams, klientams, vadovybei ir kitiems asmenimis darbe.

6 Iganski, P., and Lagou, S. (2015), 'Hate Crimes Hurt Some More than Others: Implications for the Just Sentencing of Offenders', *Journal of Interpersonal Violence*, 30/10: 1696–1718; Meyer, D. (2010), 'Evaluating the Severity of Hate-Motivated Violence: Intersectional Differences among LGBT Hate Crime Victims', *Sociology*, 44/5: 980–995.

- **Asmeninė kontrolė:** šiuo kriterijumi siekta įvertinti subjektyvų respondentų asmeninės kontrolės pojūtį, kuris apima laisvę rinktis bei daryti sprendimus.
- **Sveikatos būklė:** dabartinės respondentų sveikatos būklės vertinimas.
- **Saugumo pojūtis:** saugumo savo aplinkoje pojūtis.
- **Bendras pasitikėjimo aplinkiniais, kurie nėra draugai ar šeimos nariai, jausmas.** Respondentai buvo paprašyti įvertinti, kokia apimtimi sutinka su šiais teiginiais: „Daugelis žmonių iš esmės yra sąžiningi“, „Daugelis žmonių iš esmės yra patikimi“ ir „Daugelis žmonių iš esmės yra gero būdo ir malonūs“.
- **Gyvenimo kokybės pojūtis:** vertinimas, nustatantis respondentų pasitenkinimo bendra gyvenimo kokybe lygį.
- **Vidinė homofobija:** tyrimo metu pateikti penki klausimai, kuriais siekta nustatyti vidinės homofobijos lygį, kuri pasireiškia kaip neapykanta, pasišlykštėjimas savimi ir kitais homoseksualiais žmonėmis. Ankstesni tyrimai rodo, kad asmenys, nesugebėję priimti savo seksualinės orientacijos ir (ar) lytinės raiškos, gali išgyventi nuolatinį stresą bei įtampą dėl savo jausmų ir negali suformuoti teigiamo savęs įvaizdžio.
- **Santykinis nepasitenkinimas:** vertinamas subjektyvus asmens nepasitenkinimo savo padėtimi, lyginant su kitais LGBT* ar su heteroseksualiais asmenimis, lygis. Tyrimo dalyvių, nukentėjusių nuo homofobinio, bifobinio ar transfobinio smurto ir priekabiavimo, savijautos palyginimas su savijauta tų asmenų, kurie tokio smurto ar priekabiavimo nepatyrė, padeda nustatyti viktimizacijos poveikį.

HOMOFOBINIO IR TRANSFOBINIO SMURTO PASEKMĖS ASMENS SAVIJAUTAI

„Stabdyk neapykantą“ apklausos rezultatai rodo, jog asmenys, per pastarųjų penkerių metų laikotarpį nukentėję nuo neapykanta motyvuoto incidento, nurodo didesnę traumavimo poveikį keturiose iš aštuonių kategorijų. Nuo neapykanta motyvuotų incidentų nukentėję respondentai nurodė žemesnę asmeninės kontrolės ir bendro pasitikėjimo aplinkiniais lygį, prastesnę sveikatos būklę, mažesnę saugumo jausmą, lyginant su tais, kurie nuo tokių incidentų nenukentėjo. Apklausos rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog su neapykanta motyvuotais incidentais susijusios gyvenimiškos patirtys neturėjo įtakos respondentų atvirumo apie savo seksualinę orientaciją, lytinę tapatybę ir (ar) lyties raišką aplinkiniais lygiui, taip pat pasitenkinimo gyvenimu jausmui ar vidinės homofobijos mastui.

Viena iš galimų priežasčių, kodėl nuo homofobinių, bifobinių ar transfobinių nusikaltimų nukentėję asmenys patiriamus emocinius, psichologinius sunkumus linkę nurodyti dažniau nei tokių incidentų nepatyrę LGBT asmenys, yra ta, kad nukentėjusieji tokius išpuolius vertina kaip itin skausmingus, nukreiptus prieš savo tapatybę. Neapykantos nusikaltimai gali būti vertinami kaip nusikaltimai, kurių tikslas „pasiųsti žinutę“, jog asmenys, prieš kuriuos tokie nusikaltimai buvo įvykdyti, yra nepageidaujami, nevertingi, niekinami. Dažnai tokie nusikaltimai nėra asmeniškai, t. y. nebūtinai nukreipti prieš konkretų asmenį, bet prieš socialinę grupę. Todėl manoma, kad neapykantos nusikaltimai iš esmės turi bauginimo poveikį bei sukelia pakartotinės viktimizacijos riziką.⁷

Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog nuo homofobinių, bifobinių ar transfobinių nusikaltimų nukentėję aukštą išsilavinimo lygį turintys didžiųjų miestų gyventojai, kurie apie savo seksualinę orientaciją ir (ar) lytinę tapatybę su aplinkiniais buvo sąlyginai atviri, į neapykanta motyvuotus incidentus reagavo konstruktyviau. Šios patirtys minėtus respondentus pastūmėjo imtis veiksmų ir prisijungti prie kolektyvinių pastangų siekiant gerinti LGBT* asmenų padėtį savo šalyje.

PAKARTOTINIO HOMOFOBINIO, BIFOBINIO IR TRANSFOBINIO SMURTO AR PRIEKABIAVIMO PADARINIAI AUKAI

Respondentai, homofobinius, bifobinius ar transfobinius smurto atvejus patyrę pakartotinai, nurodė:

- sumažėjusį saugumo savo namų kaimynystėje jausmą;
- subjektyvų nepasitenkinimo savo padėtimi, lyginant su kitais LGBT ar heteroseksualiais asmenimis, pojūtį.

Homofobinius ar transfobinius priekabiavimo atvejus pakartotinai patyrę respondentai išskyrė:

- sumažėjusį saugumo savo namų kaimynystėje jausmą;
- prastesnį savo sveikatos būklės vertinimą;
- mažesnį pasitikėjimą aplinkiniais;
- subjektyviai savo padėtį vertino prasčiau, lyginant su heteroseksualiais draugais ar kitais LGBT asmenimis.

⁷ Kees, S.J., Iganski, P., Kuche, R., Świder, M. And Chahal, K. (2016) Hate Crime Victim Support in Europe. A Practical Guide, Dresden: RAA Saxon, pages 20-21.

2 DALIS:

NUO NEAPYKANTA MOTYVUOTŲ INCIDENTŲ NUKENTĖJUSIŲ ASMENŲ SPECIFINIAI POREIKIAI

Asmenys, nukentėję nuo neapykanta motyvuotų incidentų, turi daug panašių poreikių kaip ir asmenys, patyrę kitokio pobūdžio traumavimą. Kita vertus, vertinant specifinius neapykanta motyvuotų incidentų padarinius nukentėjusių asmenų socialinei ir psichologinei būklei, galima daryti prielaidą, kad pagalbos ir paramos aukoms poreikiai vis dėlto yra specifiniai. Kokybinio tyrimo metu atlikti interviu su nuo homofobinių, bifobinių ir transfobinių nusikaltimų nukentėjusiais asmenimis, atskleidė šiuos specifinius poreikius, pradedant nuo tokių bazinių poreikių kaip saugumas iki kompleksinių psichologinių poreikių, kurie galėtų būti sugrupuoti į šias septynias kategorijas:

i) saugumo poreikis;	v) konfidencialumo poreikis;
ii) paramos poreikis;	vi) teisingumo poreikis;
iii) informacijos poreikis;	vii) poreikis priklausyti.
iv) pripažinimo ir pagarbos poreikis;	

Manome, kad naudinga šiuos poreikius aptarti plačiau ir taip suteikti kontekstą vertinant, kaip sėkmingai baudžiamojo teisingumo institucijos atliepė šiuos nuo homofobinio ar transfobinio smurto nukentėjusių ir apie incidentą pranešusių asmenų poreikius.

Neapykanta motyvuoto nusikaltimo padarinių nukentėjusiam asmeniui iš Lietuvos pavyzdys

Interviu respondentė buvo paklausta, kaip neapykanta motyvuotas incidentas paveikė jos tapatybės jausmą:

„[...] kad pavojinga, kaip sako, demonstruotis, atseit jūs čia iškrypėliai sėdėkit sau namie ir nesidemonstruokit viešumoje. Buvo iš tikrųjų pikta, [...] kad turiu slėpti, nors atrodo, kas čia tokio, kam gali užkliūti, bet, na, užkliūvi. Net jeigu čia šiaip kažkoks pretekstas, gal būtų prisikabinę dėl ko nors kito, aš nežinau, bet... na, kad, tarsi čia yra toks dalykas, kad jeigu tave atpažins, identifikuos kaip „neteisingos“ orientacijos, tai gali primušti. Tai jo, tarsi turi slėptis. Ir taip... nu, tikrai pikta, kodėl aš turiu slėptis? Aš niekam nieko blogo nedarau.“

SAUGUMO POREIKIS

Poreikis jaustis saugiam stipriausiai jaučiamas incidento metu arba iš karto po jo, nepriklausomai nuo incidento pobūdžio (fizinis užpuolimas ar žodinis priekabavimas). Tokiose situacijose auka dažnai būna šoko būsenos, gali sunkiai orientuotis aplinkoje ar jausti itin stiprų nesaugumo jausmą. Tinkama pirmoji aplinkinių reakcija po incidento gali sušvelninti aukos patiriamą psichologinio traumavimo poveikį. Nukentėjusio asmens patirčių pripažinimas, pasiūlymas padėti, ramiu tonu išsakytas užtikrinimas, kad atvykę policijos pareigūnai imsis atitinkamų apsaugos priemonių – visa tai gali prisidėti prie kuriamos „simbolinio“ saugumo atmosferos. „Simbolinis“ saugumas šiuo atveju reiškia, kad aplinkiniai asmenys yra aukos pusėje, kad teisėsaugos tarnybos ir (ar) teisinės sistemos atstovai apgins ir suteiks reikalingą paramą, nesiels priešišškai ar abejingai. Saugumo jausmas, ypač pirmosiomis minutėmis po incidento, dažnai lemia tai, kaip auka jaučiasi vėliau ir turi didelės reikšmės bendrai nukentėjusio asmens būsenai.

PARAMOS POREIKIS

Neretai nuo nusikaltimo nukentėjusiems asmenims gali prireikti neatidėliotinos medicininės pagalbos bei pagalbos atstatant sugadintą nuosavybę. Taip pat dėl galimos pakartotinės viktimizacijos gali prireikti sustiprintos apsaugos prie nukentėjusio namų ar kitose jo lankomose vietose. Skubi pagalba ir tolimesnė nuosekli ir kvalifikuota parama gali būti nepakeičiama, norint padėti aukai įveikti neapykantos motyvuoto incidento padarinius. Vienas iš paramą nuo nusikaltimų nekentėjusiems

asmenims teikiančių tarnybų ar institucijų vaidmenų yra atstatyti aukos savarankiškumo ir atsparumo jausmą, padėti susidoroti su patirtos viktimizacijos padariniais.

INFORMACIJOS POREIKIS

Informacijos poreikis neturėtų būti suprantamas siaurai, t. y. kaip informavimas, kur kreiptis pagalbos. Aukoms neretai prireiks išaiškinti jų teises, taip pat padėti suprasti, ko jos gali tikėtis ir ko turėtų reikalauti iš policijos ar kitų baudžiamojo teisingumo institucijų.

PRIPAŽINIMO IR PAGARBOS POREIKIS

Nuo neapykantos nusikaltimo ar neapykanta motyvuoto smurto nukentėję asmenys dažnai nuogąstauja, kad jų pasakojimu nepatikės aplinkiniai, ypač policijos pareigūnai ar kitų baudžiamojo teisingumo institucijų atstovai. Tokie nuogąstavimai, deja, nėra nepagrįsti, neretai pasitaiko atvejų, kai teisėsaugos institucijos nepripažįsta ar ignoruoja tikrąją neapykantos nusikaltimo motyvą. Toks vengimas pripažinti nusikaltimo esmę reiškia, jog nepastebėti lieka ir specifiniai neapykantos nusikaltimo padariniai aukai. Todėl labai svarbu gerbti ir pripažinti aukos liudijimus apie homofobinę ar transfobinę nusikaltimo motyvą. Visi kokybiniuose interviu dalyvavę nukentėję asmenys nurodė, kad neapykantos nusikaltimai skiriasi nuo kitų nusikalstamų veikų ar smurtinių incidentų. Tais atvejais, kai teisėsaugos institucijos homofobinius, bifobinius ar transfobinius nusikaltimo motyvus atmeta kaip skundo tyrimui ar bylos nagrinėjimui nereikšmingas aplinkybes, tai tik dar labiau paaštrina aukos patiriamą traumavimą ir nusivylimo teisine sistema jausmą. Taigi tam, jog aukos patirtis būtų įprasminta, taip pat siekiant išvengti pakartotinio traumavimo, svarbu išgirsti, ką pasakoja ir liudija auka.

KONFIDENCIALUMO POREIKIS

Jauni LGBT* asmenys psichologinio ir fizinio saugumo poreikį gali jausti dar labiau. Taip gali nutikti dėl daugelio priežasčių. Ieškant savo tikrosios tapatybės išgyvenama sumaištis, o seksualinė orientacija ir (ar) lytinė tapatybė nuo šeimos narių ir aplinkinių neretai yra slepiama. Laikotarpiu, kai LGBT* tapatybė dar tik yra įsisąmoninama, asmens pažeidžiamumas ir jautrumas gali būti itin padidėję. Dėl šių priežasčių kontaktas su policija jauniems žmonėms gali atrodyti itin bauginantis. Vienas iš interviu dalyvių prisiminė tokį įvykį, kai policija jį ir jo partnerį sulaikė už nepadorų elgesį viešumoje. Tuo metu vaikinai nuo aplinkinių slėpė savo tikrąją seksualinę orientaciją. Policijos pareigūnai sulaikytus jaunuolius kitų asmenų akivaizdoje

išvadino necenzūriniais žodžiais, atvirai įžeidinėjo. Vaikinas naktį praleido apimtas siaubo, kad, išaiškėjus jo homoseksualios tapatybės faktui, artimieji jį atstums. Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad kai kurie nuo homofobinių ar transfobinių nusikaltimų nukentėję asmenys rizikuoja būti atstumti savo artimos aplinkos (šeimos narių, draugų rato), jei išaiškėtų jų tikroji seksualinė orientacija ar lytinė tapatybė. Todėl išlaikyti konfidencialumą tokiais atvejais yra itin svarbu ir visais atvejais verta apie tai pasikalbėti su pačia auka.

TEISINGUMO POREIKIS

Keli tyrimo dalyviai išreiškė socialinės įtraukties poreikį arba, kitais žodžiais tariant, poreikį priklausyti tam tikrai socialinei grupei, kai valstybė garantuoja pamatines žmogaus teises, nepaisant lyties, amžiaus, religijos ar seksualinės orientacijos. Kai kurie respondentai pabrėžė savo, kaip piliečių, statusą, t. y. kad jie „kaip visi moka mokesčius“, atlieka kitas pilietines pareigas ir todėl turi turintis teisę į vienodai užtikrinamą teisingumą.

POREIKIS PRIKLAUSYTI

Reikėtų nepamiršti, kad LGBT* asmenys dažnai patiria ir tam tikrą socialinę atskirtį. Dėl šios priežasties labai svarbu, kad teisėsaugos tarnybų atstovai tinkamai reaguotų apsaugant šių asmenų teises, ypač tais atvejais, kai šie asmenys patiria homofobiškus, bifobiškus ar transfobiškus neapykanta motyvuotus incidentus. Tai, kaip į homofobinius, bifobinius ar transfobinius neapykanta motyvuotus incidentus reaguoja teisėsaugos institucijos, gali nulemti, ar pilietinės teisės yra efektyviai įgyvendinamos, ar, atvirkščiai, paneigiamos. Jei pilietinės teisės nėra įgyvendinamos tinkama apimtimi, LGBT* asmenų atskirtis dar labiau padidėja. Todėl teisėsaugos ir kitų valstybės institucijų abejingumas gali turėti itin neigiamą poveikį priklausymo visuomenei kaip grupei jausmui.

Tai, kaip policijos pareigūnai traktuoja LGBT* asmenų organizuojamus viešus renginius, turi itin didelę simbolinę reikšmę. Profesionalus ir nediskriminuojantis policijos darbas LGBT* eitynių ar kitų viešojoje erdvėje vykstančių renginių metu gali reikšmingai prisidėti prie pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis augimu, kas, savo ruožtu, dažnai pasireiškia išaugusiu pranešimų apie homofobinius, bifobinius ar transfobinius neapykanta motyvuotus incidentus skaičiumi.

3 DALIS: KRIMINALINĖS JUSTICIJOS ATSAKAS Į HOMOFOBINIUS, BIFOBINIUS IR TRANSFOBINIUS NUSIKALTIMUS

Kriminalinė justicija, arba baudžiamasis teisingumas, suprantama kaip socialinės kontrolės sistema, per atitinkamų įstatymų leidybą, praktikas ir institucijas užtikrinanti nusikaltimų kontrolę bei prevenciją ir taikanti atitinkamas poveikio priemones teisės pažeidėjams. Kriminalinės justicijos paskirtis yra sudaryti sąlygas piliečiams gyventi saugioje ir solidarioje visuomenėje, kurioje kiekvienam užtikrinama saugi aplinka, paisoma žmogaus teisių, o teisingumas vykdomas vienodai ir teisingai visiems be išimties. Policija, prokuratūra ir teismų sistema – tai institucijos, atsakingos už teisingumo įgyvendinimą, todėl kiekvienos iš šių institucijų vaidmenį homofobinių, bifobinių ir transfobinių neapykantos nusikaltimų kontekste prasminga aptarti išsamiai.

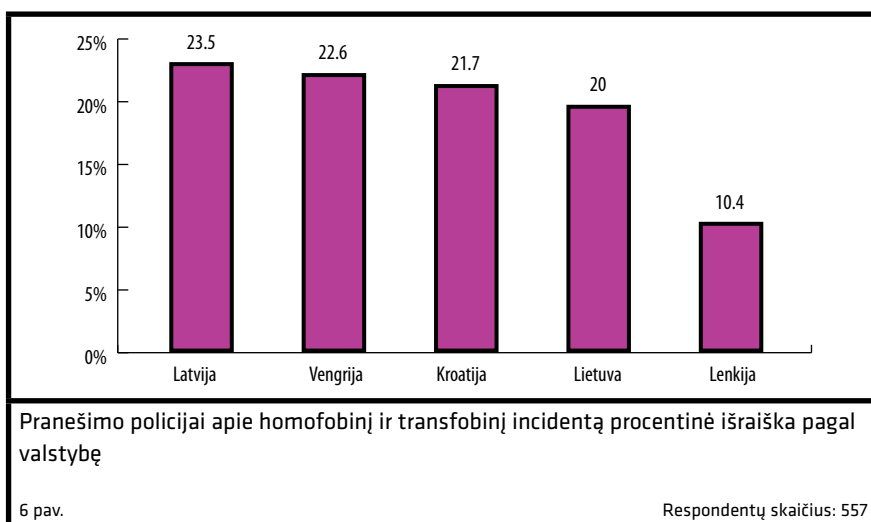
Pranešimas apie homofobinį, bifobinį ir transfobinį smurtą ar priekabiavimą

Policija – teisėsaugos institucija, su kuria dauguma nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusių asmenų susiduria pirmiausiai. „Stabdyk neapykantą“ tyrimo dalyviai, nekenčję nuo neapykanta motyvuotų incidentų per pastarųjų penkerių metų

laikotarpį, buvo paprašyti nurodyti, ar apie tai pranešė policijai. Rezultatai atskleidė, kad tik nedidelė dalis nukentėjusių asmenų praneša apie homofobinius, bifobinius ar transfobinius neapykanta motyvuotus incidentus.

Pagrindiniai rezultatai

- Tik 13,5 proc. iš apklausoje dalyvavusių respondentų, t. y. 1 iš 7, kurie per pastarųjų penkerių metų laikotarpį nukentėjo nuo neapykanta motyvuotų incidentų, apie tai pranešė policijai.
- Lyginant su kitomis smurto ar priekabiavimo formomis, apie fizinius išpuolius buvo pranešama dažniausiai.
- Lyginant su didžiųjų miestų gyventojais, apklausos respondentai, gyvenantys mažesniuose miesteliuose ar kaimo vietovėse, apie rimčiausius neapykanta motyvuotus incidentus buvo linkę nepranešti dėl viešumo ar galimo keršto baimės.
- Biseksualios moterys apie rimčiausią patirtą neapykanta motyvuotą incidentą pranešti buvo linkusios rečiau dėl galimo keršto baimės.
- Respondentai iš Lietuvos apie homofobinį, bifobinį ar transfobinį nusikaltimą policijai buvo linkę pranešti 1 iš 5 atvejų (20 proc.). Mažiausiai apie incidentus yra linkę pranešti respondentai iš Lenkijos (vos 1 iš 10), dažniausiai apie incidentus pranešė respondentai iš Latvijos (23,5 proc.).

Kalbant apie rimčiausius neapykanta motyvuotus smurto atvejus, viso labo 7 proc. nukentėjusių respondentų apie šiuos atvejus pranešė policijai. Tai, ar nukentėję asmenys apie rimčiausią incidentą pranešė policijai, priklausė nuo patirto smurto ar priekabiavimo pobūdžio:

- Tyrimo dalyviai dažniausiai pranešė apie fizinio ir seksualinio smurto atvejus.
- Tais atvejais, kai fizinis smurtas nebuvo panaudotas, bet nukentėjęs asmuo patyrė grasinsimus susidoroti, nuolatinį įžeidinėjimą ir (ar) pravardžiavimą, policijai buvo pranešta vos 1 atveju iš 50.
- Apie tokius incidentus kaip grasinimas seksualine prievarta, nepadorių gestų rodymas ar šaipymasis respondentai pranešti policijai nebuvo linkę.

Vyresni ar žemesnį išsilavinimą turintys respondentai apie rimčiausią neapykanta motyvuotą incidentą pranešti policijai buvo linkę dažniausiai. Kai kurie tyrimo respondentai nurodė, kad apie rimčiausią neapykanta motyvuotą incidentą pranešė kitoms struktūroms ar institucijoms, pavyzdžiui, LGBT* teisės ginančioms nevyriausybiniams organizacijoms, tačiau šių pranešimų skaičius lyginant su nusikaltimų aukų skaičiumi sudarė nedidelę dalį.

Priežastys, dėl kurių nepranešama

Egzistuoja keletas priežasčių, dėl kurių asmenys, patyrę neapykantos nusikaltimus, į policiją ar kitas teisėsaugos institucijas nusprenžia nesikreipti. Kai kurias priežastis minėjo ir tyrime dalyvavę respondentai:

- Įsitikinimas, kad policijai pateiktas skundas neatneš laukiamų rezultatų, veikiau tik dar labiau pablogins situaciją, pakurstys kaltininką keršyti, ypač jei kaltininkas gyvena kaimynystėje ar yra ekstremistinės grupuotės narys.
- Baimė ir nepasitikėjimas policija, nusivylimas, kylantis iš ankstesnės su teisėsaugos institucijomis susijusios patirties.
- Nuogaštavimas, kad aukos pasakojimu nepatikės.
- Baimė baudžiamojo proceso metu patirti diskriminaciją ar stigmatizaciją.
- Jaučiamas tam tikro susitaikymo jausmas – panašaus pobūdžio incidentai jau tapo įprasti.
- Gėdos jausmas, nenoras būti matomam „auka“.
- Baimė atskleisti savo seksualinę orientaciją ir (ar) lytinę tapatybę teisėsaugos institucijoms.

- Nepakankamos žinios apie neapykantos nusikaltimus, baudžiamojo proceso eigą.

Respondentai, kurie dėl rimčiausio neapykanta motyvuoto incidento į policiją nesikreipė, buvo paprašyti nurodyti nesikreipimo priežastis. Dažniausiai pateikiama priežastis – incidentas paties nukentėjusio asmens yra suprantamas kaip nereikšmingas, be to, nėra tikima, kad policija imsis priemonių siekiant surasti kaltininką.

Translyčiai respondentai, lyginant su kitais tyrimo dalyviais, buvo dažniau linkę atsakyti, kad, jų manymu, policija negalėtų jiems padėti. Biseksualios respondentės moterys galimo keršto baimę nurodė kaip pagrindinę nesikreipimo į policiją priežastį. Respondentai, patyrę fizinę ar seksualinę prievartą, gėdos jausmą ir netikėjimą, kad policija galės ir norės jiems padėti, buvo linkę įvardinti kaip pagrindinę priežastį, dėl kurios į teisėsaugos institucijas jie nesikreipė. Respondentai, gyvenantys mažesniuose miesteliuose ar kaimo vietovėse, nurodė, kad nepatogumo ir gėdos jausmai bei noras įvykį laikyti paslapyje tapo pagrindinėmis priežastimis, kodėl į policiją jie nesikreipė. Žemesnį išsilavinimą turintys respondentai teigė į policiją nesikreipę dėl užpuoliko baimės bei baimindamiesi pašaipios policijos pareigūnų reakcijos.

Keli respondentai nurodė, kad pranešti apie tokius incidentus yra kiekvieno asmens pilietinė atsakomybė. Tokiu atveju pranešimo tikslas yra ne tik skriaudos, kurią jie patyrė asmeniškai, pripažinimas, bet ir noras atkreipti visuomenės dėmesį į žalą, kurią tokio pobūdžio nusikaltimai daro LGBT* bendruomenei kaip socialinei grupei.

Patirtys pranešus apie neapykanta motyvuotus incidentus policijai

Kokybinių interviu metu kai kurie respondentai, patyrę homofobinius ar transfobinius nusikaltimus, atskleidė, kad po incidento itin jautriai reagavo į bet kokius jų atžvilgiu išsakytus komentarus, nesvarbu ar tai buvo asmeniniai ar oficialūs policijos pareigūnų, prokuratūros ar teismo atstovų pasisakymai. Tuo tarpu net nežymūs padaršinimai, kad policija imsis atitinkamų priemonių, kad nėra ko bijoti, aukos aktyse gali stipriai pakeisti visos situacijos suvokimą.

Žemiau pateikiami keli policijos pareigūnų atsako pavyzdžiai, kurie prisidėjo prie aukos simbolinio saugumo jausmo sukūrimo:

- Adekvati empatiška reakcija;
- Patirtos neteisybės ir skriaudos pripažinimas;
- Užtikrinimas, jog bus imtasi visų įmanomų priemonių, siekiant surasti ir suimti kaltininkus;
- Policijos pareigūno asmeninių kontaktų pasidalinimas su auka;
- Policijos kaip institucijos, kurios pagrindinis vaidmuo užtikrinti piliečių saugumą, pabrėžimas.

Tokios reakcijos ir išsakytas palaikymas siunčia simbolinę žinutę, kad tai, kas atsitiko, nėra teisinga ar teisėta. Vienas interviu dalyvių iš Latvijos pasidalino policijos nuovadoje nutikusia situacija:

„Įvyko konfliktas, konfrontacija, vienas iš jų (užpuolikas), kuris man trenkė, buvo itin agresyviai nusiteikęs, rėkė, kad aš p..... ir, kad už tai gavau. Tačiau šalia buvusi policininkė greitai jį nuramino ir liepė užsičiaupti. Jis pakluso. Ji buvo labai paslaugi ir palaikė mane, jaučiau, kad neleis prie manęs kabinėtis.“

Deja, tenka pripažinti, kad toks policijos atsakas į aukos poreikius yra daugiau išimtis nei taisyklė. Daugelis tyrime dalyvavusių asmenų, kurie apie homofobinį ar transfobinį incidentą pranešė policijai, buvo patenkinti policijos darbu, t. y. kiek mažiau nei 1 iš 5 respondentų.

Trisdešimt aštuoni tyrimo respondentai, kurie per pastaruosius penkerius metus kreipėsi į policiją dėl rimčiausio homofobinio ar transfobinio smurtinio incidento ar priekabiavimo atvejo, buvo paprašyti įvertinti skalėje nuo 1 iki 7, kaip jų manymu į jų, kaip nukentėjusių, poreikius buvo atsižvelgta. Daugumos respondentų vertinimas, kiek policijos pareigūnai atsižvelgė į konkrečius jų poreikius, apibendrinus nesiekė vertinimo skalės vidurkio.

Netinkamo teisėsaugos institucijų atsako į homofobiją, bifobiją ar transfobiją motyvuotus incidentus atvejai

NEATVYKIMAS Į ĮVYKIO VIETĄ

Policijos pareigūnai atsiliepė tik į pusę tyrime dalyvavusių ir apie rimčiausią incidentą pranešusių respondentų iškvietimą atvykti į įvykio vietą. Tais atvejais, kai policija į įvykio vietą vis dėlto atvyko, į trečdalį iškvietimų buvo sureaguota tik praėjus pusvalandžiui ar valandai po iškvitimo. Vienas iš interviu dalyvių papasakojo, kad po ilgo laukimo atvykę pareigūnai nukentėjusiems, kurie buvo šoko būsenos, pareiškė, kad jei jie neprisimins įvykio detalių, policija negalės padėti surasti kaltininkų. Galiausiai nukentėję asmenys pareiškimo neregistravo ir kaltininkų net nebuvo bandoma ieškoti.

NESUTEIKTA PAGALBA, NENUKREIPIMAS Į PARAMOS TARNYBAS

Apklausos respondentų teigimu, daugeliu atvejų, kai apie rimčiausius homofobiją, bifobiją ar transfobiją motyvuotus incidentus buvo pranešta policijai, policijos pareigūnai nesiėmė būtinų priemonių, kuriomis siekiama informuoti nukentėjusius asmenis apie jiems priklausančią psichologinę, teisinę ar medicininę pagalbą.

Iš visų tyrimo metu atliktų interviu, tik trys respondentai buvo informuoti apie galimybę kreiptis dėl psichologinės ar medicininės pagalbos. Kai kuriais atvejais net nuo itin rimto fizinio užpuolimo nukentėję asmenys medicininės ir psichologinės pagalbos turėjo ieškoti patys. Nė vienas iš interviu dalyvavusių respondentų neprisiminė gavę informacijos apie galimybę kreiptis dėl teisinės pagalbos. Tarp respondentų iš Lietuvos ir Vengrijos neatsirado nė vieno, kuris būtų nurodęs gavęs nukreipimą į tarnybą ar instituciją, teikiančią medicininę, psichologinę, praktinę ar kitą pagalbą nusikaltimų aukoms.

Kai kurie iš tyrime dalyvavusių nukentėjusių asmenų pagalbos ieškojo patys. Keli iš jų dėl pagalbos kreipėsi į psichologą bei į nevyriausybines organizacijas, atstovaujančias LGBT* asmenų interesams. Pagrindinė parama, kurią nukentėję asmenys gavo iš šių asmenų ar organizacijų, buvo susijusi su tyrimo eigos stebėseną ir teisinėmis konsultacijomis.

POLICIJOS PAREIGŪNŲ BANDYMAI ATKALBĖTI TEIKTI PAREIŠKIMĄ

Daugiau kaip pusė respondentų, kurie kreipėsi į policiją, nurodė, kad susidūrė su bandymu juos atkalbėti registruoti skundą dėl patirto neapykanta motyvuoto incidento. Toks atkalbinėjimas pasireiškė tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Vienas iš respondentų papasakojo apie atvejį policijos nuovadoje, kai, atvykęs pranešti apie nusikaltimą, laukdamas eilėje prie registratūros, buvo atvirai tardomas apie įvykio aplinkybes bei priverstas čia pat, stovėdamas eilėje, atskleisti savo seksualinę orientaciją. Jo nuomone, registratūros darbuotojos elgesys rodė, jog ji sąmoningai bandė nukentėjusius asmenis atgrasyti nuo galimybės pateikti pareiškimą. Nors panašūs atkalbinėjimo ar atgrasymo būdai nėra išimtinai taikomi tik LGBT* asmenims, tačiau iš respondentų liudijimų galima manyti, jog homofobinių, bifobinių ir transfobinių neapykantos nusikaltimų atveju tai pasitaiko dažnai.

NEPAKANKAMAS SUPRATIMAS APIE HOMOFOBIJĄ, BIFOBIJĄ IR TRANSFOBIJĄ KAIP REIŠKINĮ

Keli respondentai teigė pastebėję jų skundą tyrusių pareigūnų žinių ir bendro supratimo apie tai, kas yra homofobija, bifobija ar transfobija motyvuoti neapykantos nusikaltimai, trūkumą. Kai kuriais atvejais respondentai turėjo paaiškinti, kas yra homofobija, bifobija ar transfobija bei ką reiškia sąvoka LGBT*.

NEGATYVUS PAREIGŪNŲ POŽIŪRIS Į AUKOS SEKSUALINĘ ORIENTACIJĄ IR (AR) LYTINĘ TAPATYBĘ

Kai kuriais atvejais nuo nusikalstamų veikų nukentėję asmenys susidūrė su neigiamu policijos pareigūnų požiūriu į jų tapatybę. Translytė moteris iš Lietuvos papasakojo apie įvykį, kai ji savo namuose buvo užpulta nepažįstamų asmenų, o jos sesuo patyrė fizinį sužalojimą. Į įvykio vietą atvykę policijos pareigūnai padėjo moterims, tačiau nebuvo linkę įvykio registruoti. Moteris turėjo reikalausti, kad pareiškimas būtų užregistruotas. Respondentė taip pat nurodė girdėjusi, kaip pareigūnai nuovadoje slapta iš jų šaipėsi, laidė juokelius, jas ignoravo, vertė ilgą laiką laukti ir kitaip bandė atgrasyti nuo skundo pateikimo. Nors nukentėjusi moteris patyrė gan rimtą fizinį sužalojimą, jai nebuvo pasiūlyta atlikti medicininę ekspertizę, o tai, savo ruožtu, apsunkino

bylos eigą. Medicininė apžiūra buvo atlikta daug vėliau, kai tai padaryti pata-
rė nukentėjusiosios advokatas. Policija, savo ruožtu, jokių aktyvių veiksmų
užpuolikai surasti ir sulaukyti nesiėmė.

Kitu atveju interviu respondentė iš Lenkijos papasakojo apie pokalbį su
policijos pareigūnu, kuris vyko policijos nuovadoje: „Pareigūnas man pasakė
kažką panašaus į tai, kas nuskambėjo kaip kaltinimas: „Tai turbūt langus tau
išdaužė, nes per daug visur demonstruoji savo homoseksualumą“. Aš buvau
apstulbusi, girdėdama tokį samprotavimą. Jis tai kartojo vėl ir vėl. Aš paklau-
siau, ką jis turi omenyje, teigdamas, kad mes demonstruojamės, nes nesupra-
tau, ką jis tuo norėjo pasakyti. Į tai jis atsakė maždaug taip: „Ar nemanote, kad
tai šiais laikais tapo madinga?“. Kai aš perklausiau, kas būtent tapo madinga,
jis atsakė: „Kaip kadaise buvo madinga būti žydu, tada visi buvo žydais. Dabar
madinga būti gėjumi, tad dabar visi yra homoseksualūs“.

POLICIJOS PAREIGŪNŲ SMURTAS

Tyrimo metu taip pat užfiksuotas gan išskirtinis atvejis, kai smurtautojais
tapo policijos pareigūnai. Respondentas iš Lenkijos papasakojo apie inciden-
tą, kai jį sumušė policijos pareigūnai. Tai atsitiko tamsiu paros metu, tuščioje
gatvėje prie įėjimo į gėjų klubą, kur jis kartu su savo partneriu ir draugu
stoviniavo ir garsiai juokėsi. Prie jų priėjo policijos pareigūnai ir paprašė
parodyti dokumentus. Kai vaikinai paklausė, kodėl policininkai šito reikalauja,
pareigūnai staiga pradėjo elgtis agresyviai ir liepė vienam iš jų sėstis į polici-
jos automobilį. „[Pareigūnas] apėjo automobilį, atidarė dureles... Aš sėdėjau
už vairuotojo sėdynės. Jis sugriebė mano galvą ir įspraudė tarp mano kelių ir
sėdynės, tada pradėjo daužyti kumščiais, batu. Kažkuriuo momentu papurš-
kė ašarinių dujų – po to aš jau nežinau [...] ar antras policininkas prisidėjo.
[...] Blaivykloje jis man pasakė, kad „mes turėjom reikalų ir su rimtesniais p...
nei tu“. Dar jie manęs klausė, ar aš sergu ŽIV ar AIDS.“

Asmenų, kurių skundas dėl neapykantos nusikaltimo pasiekė prokuratūrą, patirtys

Tik 10 iš 38 respondentų, kurie dėl patirto homofobinio, bifobinio ar transfobinio smurto ar priekabiavimo kreipėsi į policiją, turėjo kontaktą ir su prokuratūros darbuotojais. Dėl nedidelio respondentų skaičiaus tyrimo kontekste daromos prielaidos turėtų būti vertinamos atsargiai, t. y. kaip nurodančios, tačiau nereprezentuojančios visų be išimties nukentėjusių asmenų patirčių.

6 iš 10 respondentų, kurie susidūrė su prokuratūros atstovais, buvo įsitikinę, kad prokurorų elgesį su jais lėmė jų seksualinė orientacija, lytinė tapatybė ir (ar) lyties raiška. Nuomonės, ar tai nulėmė prastesnę ar geresnę paslaugų kokybę, pasidalino perpus – keturi respondentai prokuratūros darbu buvo patenkinti, keturi – nepatenkinti. Subjektyvios tyrimo respondentų patirtys apie tai, ar į jų specifinius poreikius buvo atsižvelgta tyrimo prokuratūroje metu, lėmė ne tik nukentėjusių asmenų pasitenkinimą prokuratūros darbu, bet ir tai, ar jų bylos baigtis jiems buvo priimtina. Vertinant bendrą tyrimo dalyvavusių respondentų įvertinimą, kiek jų poreikiai susidūrus su prokuratūra buvo patenkinti, skalėje nuo 1 iki 7 siekė apie 3.5 balo.

Asmenų, kurių skundas dėl neapykantos nusikaltimų pasiekė teismą, patirtys

Tik 11 iš 38 respondentų, kurie dėl patirto homofobinio, bifobinio ir transfobinio smurto ar priekabiavimo kreipėsi į policiją, bylos pasiekė teismą. Pagrindinė to priežastis – nenustatyti nusikaltimo kaltininkai.

Dėl nedidelio respondentų skaičiaus tyrimo kontekste daromos prielaidos turėtų būti vertinamos atsargiai, t. y. kaip nurodančios, tačiau nereprezentuojančios visų be išimties nukentėjusių asmenų patirčių.

Vidutinis respondentų teismo darbo vertinimas pagal septynias poreikių kategorijas bendrai buvo didesnis, lyginant su pasitenkinimu policijos ar prokuratūros darbu.

Keturių iš šešių respondentų, kurie dalyvavo bent viename teismo posėdyje, nuomone, jų seksualinė orientacija ar lytinė tapatybė lėmė tai, kaip su jais buvo elgtasi teisme. Respondentai maždaug per pusę nurodė, kad jų tapatybė lėmė geresnę arba blogesnę elgesį. Tačiau vertinant bendrai, daugiau jų nurodė esą patenkintu, kaip su jais elgėsi nei atvirkščiai.

Keletas interviu respondentų nurodė, kad teismo sprendimu jie nebuvo patenkinti. Pavyzdžiui, kai gatvėje užpulti vaikinai kreipėsi į policiją, jie sulaukė priekaištų, jog neturėjo pasiduoti kaltininkų įžeidinėjimams, kurie, beje, iš užpuolikų lūpų skambėjo ir teismo salėje. Visgi teismas užpuolimo atveju nežvelgė neapykantos motyvo (nors šis motyvas buvo pripažintas žodinių įžeidinėjimų kontekste) ir nurodė, kad asmenys nukentėjo dėl to, kad reagavo į žodinius įžeidinėjimus užuot juos ignoravę. Respondentai tokį nuosprendį suprato ne tik kaip teismo bandymą atsakomybę už incidentą perkelti aukai, bet ir visišką neatsižvelgimą į tikruosius užpuolimo motyvus. Kitu atveju tyrimo respondentas savo mintis išdėstė labai aiškiai:

„Toks nuosprendis manęs visiškai netenkina. Teisėjas ignoravo, kad nusikaltimas padarytas iš homofobinių paskatų, ir turbūt nusprendė, kad vis tiek jie ... nieko nesupranta“.

Apibendrinant interviu rezultatus, galima daryti prielaidą, kad daugumos respondentų policijos ir kitų teisėsaugos institucijų darbas, nagrinėjant jų skundus, netenkina. Net tais atvejais, kai kaltininkai buvo identifikuoti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn, pats faktas, kad homofobinė, bifobinė ar transfobinė incidento motyvacija proceso metu nebuvo tinkamai pripažinta, lėmė, kad nukentėję asmenys visą procesą vertino neigiamai.

Keli interviu respondentai, kurių skundai buvo nagrinėti teisme, pažymėjo, kad ilgai trunkantis ir daug laiko užimantis teisminis procesas, t. y. tai, kad apie įvykį reikėjo daug kartų pasakoti, atsiminti detales, taip pat teismo salėje susidurti su užpuolikais, neleido pamiršti nemalonių įvykių ir privertė baimintis galimo užpuolikų keršto.

IŠVADOS

Traumavimas skirtingus žmones veikia skirtingai. Tačiau akivaizdu, kad homofobinio, bifobinio ar transfobinio smurto ar priekabiavimo pasekmės aukai, ypatingai psichologinis tokio nusikaltimo poveikis, gali būti itin reikšmingas. Toks nusikaltimo poveikis lemia ir specifinius aukų poreikius.

Remiantis „Stabdyk neapykantą“ tyrimo metu surinkta medžiaga, darytina išvada, kad nacionalinės teisėsaugos institucijos tinkamai neatliepia asmenų, nukentėjusių nuo homofobinių, bifobinių ar transfobinių nusikaltamų veikų, poreikių. Didžioji dalis aukų apie patirtą smurtą ar priekabiavimą policijai nepraneša, o tai, savo ruožtu, reškia, kad šios nusikalstamos veikos nėra niekaip registruojamos. Viena vertus, tai galima interpretuoti kaip aukos laisvą apsisprendimą nesikreipti į teisėsaugos institucijas ir tokiu būdu nesiekti teisingumo pasinaudojant kriminalinės justicijos priemonėmis. Kita vertus, vengimas pranešti apie nusikaltimus gali būti nulemtas ir tų asmenų, kurie dėl patirtų homofobinių, bifobinių ar transfobinių incidentų kreipėsi į teisėsaugos institucijas, tačiau jų darbu nebuvo patenkinti, patirčių.

Netinkamas policijos pareigūnų darbas, reaguojant į homofobinius, bifobinius ir transfobinius incidentus, nesugebėjimas atsižvelgti į specifinius aukų poreikius, nepasitenkinimas prokuratūros ir teismų darbu lemia tai, kad nukentėję asmenys rizikuoja patirti antrinį traumavimą. Tokiu būdu institucijos, kurios turėtų padėti, traumavimo patirtį tik dar labiau paaštrina. Susiklosčiusią situaciją puikiai iliustruoja vieno iš tyrimo dalyvių patirtis:

„Tiesą sakant, jaučiuosi blogiau. Tai [tyrimas] pernelyg užsitęsė, turiu vis iš naujo viską išgyventi. Dažnai susimąstau ar išvis buvo verta apie tai pranešti, nes tik prailginu kentėjimą. Ir aš labai abejoju, ar bus priimtas kaltinamais nuosprendis, manau, kad jis [kaltininkas] greičiausiai bus išteisintas, kas mane turbūt tik dar labiau nuliūdins. Nežinau, tikrai neįsivaizduoju ką visu šituo pasieksiu. Gal būtų geriausia apie tokius incidentus nepranešinėti, neprasidėti su teismais, bandyti savo vardą apsaugoti nuo viešumos ir tikėtis, kad su laiku žmonės pamirš, viskas pasibaigs ir panašūs užpuolimai liausis.“

Apibendrinant interviu rezultatus, galima daryti prielaidą, kad daugumą respondentų policijos ir kitų teisėsaugos institucijų darbas, nagrinėjant jų skundus, privertė jaustis blogiau. Net tais atvejais, kai kaltininkai buvo surasti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn, pats faktas, kad homofobinė ar transfobinė incidento motyvacija nebuvo pripažinta, lėmė, kad visas teisingumo siekimo procesas įvertintas nepatenkinamai.

Ryškus ir akivaizdus poreikis tyrime dalyvavusių valstybių baudžiamojo teisingumo institucijoms pripažinti tyrime atskleistus darbo trūkumus, ypač tais atvejais, kai į nusikaltimo aukos poreikius nebuvo sureaguota atitinkamai. Siūloma imtis veiksmų ir įgyvendinti adekvačias priemones tokiai situacijai keisti.

Dr. Paulas Iganskis (Lankasterio Universitetas, Jungtinė Karalystė)

Dr. Paulas Iganskis yra kriminologijos ir baudžiamojo teisingumo profesorius, dirbantis Lankasterio universiteto teisės programoje. Beveik du dešimtmečius autorius specializuojasi, moko bei rašo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tema. Dr. Iganskis ypatingą dėmesį savo darbe skiria aukos perspektyvai bei neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų daromai žalai. Dauguma tyrimų autorius atliko bendradarbiaujant su nevyriausybėmis organizacijomis (NVO) ir lygias galimybes užtikrinančiomis institucijomis.

